कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, चौथो सत्र (नेपा शि. ५४४) पाठ्यांशको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

मन्दिरा बास्कोटा

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर

२०७७

कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन

२९/०७७

मन्दिरा बास्कोटा

कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, चौथो सत्र (नेपा शि. ५४४) पाठ्यांशको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

मन्दिरा बास्कोटा
परीक्षा क्रमाङ्क : ७३२८२५३/०७६
त्रि.वि. दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-२०४-११८-२००७

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर
२०७७

पेस गरेको मिति : २०७७/६/७ — **Sept. 23, 2020**
मौखिक परीक्षा मिति : २०७७/६/३० — **Oct. 16, 2020**

© २०७७
मन्दिरा बास्कोटा
सर्वाधिकार शोधार्थीमा

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत शोधपत्रभित्रका सामग्रीहरू नितान्त मौलिक हुन् । यसमा प्रयोग गरिएका प्राथमिक स्रोतका सामग्रीहरू अन्यत्र कहीँबाट साभार गरिएका छैनन् । द्वितीयक स्रोतका सामग्री प्रयोग गरिएका ठाउँमा आवश्यकताअनुसार स्रोत खुलाएर वाक्यांश तथा वाक्यहरू साभार गरिएको छ । यस शोधपत्रका अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । अतः यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

शोधार्थी

मन्दिरा बास्कोटा

मिति : २०७७/०६/०७

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्रा मन्दिरा बास्कोटाले नेपाली विषय विशिष्टीकरणको पाठ्यांश ५४४ को आवश्यकता पूर्तिका निम्ति *कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन* शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यो शोधकार्यबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने

शोधनिर्देशक

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०७७/०६/०७

Sept. 23, 2020

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूर्तिका लागि छात्रा मन्दिरा बास्कोटाद्वारा *कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन* शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. डा. केशव भुसाल (विभागीय प्रमुख) ....

२. सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने (शोधनिर्देशक) ....

३. प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी (शोधविशेषज्ञ) ....

मिति : २०७७/०६/३०

Oct. 16, 2020

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर चौथो सत्र नेपा.शि ५४४ को प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो । *कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन* शीर्षकको शोधपत्र आदरणीय गुरु सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपानेज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शीर्षक छनोटदेखि अन्तिम निष्कर्षसम्म आइपुग्दा उचित सल्लाह एवम् निर्देशन प्रदान गर्नु भएकोमा शोधनिर्देशक गुरु सहप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपानेप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सामाग्रीको खोज तथा सल्लाह, सुझाव दिनुहुने र लेखनमा हौसला प्रदान गर्नुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका आदरणीय गुरु, गुरुआमा तथा क्याम्पस प्रशासन परिवारप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि उचित समयको व्यवस्थापन र वातावरण निर्माणमा सहयोग गरी हरेक क्षणमा आवश्यक सहयोग तथा प्रोत्साहन प्रदान गर्नुहुने बुवाआमाप्रति कोटीकोटी प्रणाम गर्दछु । साथै परिवारका सबै सदस्यहरूलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्रको सामग्री सङ्कलन एवम् व्याख्या विश्लेषणमा प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने आदरणीय र प्रियजन सबै धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यथासक्य टङ्कन गरी कम्प्युटर सेटिङमा विशेष सहयोगका लागि 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका जितेन महर्जनलाई धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्रका सकारात्मक पक्ष मेरा गुरुवर्गबाट प्राप्त ज्ञान र प्रेरणाका उपज हुन् । यसमा भूलवश कुनै त्रुटि वा कमजोरी भएका छन् भने ती मेरा आफ्नै हुन् भनी विनम्रताका साथ स्वीकार गर्दछु । अन्ततः प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

मन्दिरा बास्कोटा

शोधसार

प्रस्तुत अनुसन्धान *कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन* मा आधारित अनुसन्धान हो । प्रस्तुत शोधपत्रको कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका कथाहरू पाठ्यक्रम अनुरूप भए नभएको केलाउनु, कथातत्वका आधारमा कथाहरूको वर्गीकरण गर्नु र उक्त दुवै कक्षाका नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका कथाहरूको भाषिक सीप, व्याकरण तथा शब्दभण्डारका तुलना सहित ती पाठ्यपुस्तकहरूका कमीकमजोरीहरूलाई औंल्याउनु जस्ता उद्देश्यहरू रहेका छन् ।

यस अध्ययनलाई अगाडि बढाउन प्राथमिक स्रोतका रूपमा कक्षा सात र आठको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकलाई लिइएको छ । यस अध्ययनलाई अगाडि बढाउन द्वितीयक स्रोतका रूपमा यसअघि गरिएका विभिन्न शोधहरू, पुस्तकहरू, लेखहरूलाई प्रयोग गरिएको छ । कक्षा सात र आठको पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका कथाहरूको संरचना, भाषिक सीप, व्याकरण तथा शब्दभण्डारका आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययन वर्णनात्मक विधि र पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित रहेको छ । आधारभूत तहको वर्तमान पाठ्यक्रमले कक्षा सातमा ६ वटा आठमा पनि ६ गरी जम्मा बाह्र कथालाई छुट्याई पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरेको छ ।

छुट्टाछुट्टै लेखकका कथाहरू भएकाले सबै लेखकबाट परिचित हुने मौका पाएका छन् । पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू पूरा गर्ने प्रयोजनार्थ कथा विधाअन्तर्गत कक्षा सातमा तीन वटा सामाजिक कथा, एक लोककथा, एक नीति र एक पौराणिक कथा रहेका छन् भने आठमा दुई सामाजिक कथा, एक पौराणिक, एक नीति कथा, एक ऐतिहासिक कथाहरू समावेश गरिएको छ । शब्द, वाक्य र पाठको लम्बाइलाई ध्यानमा राखेर समावेश गरिएका कथाहरू

प्रायः मध्यम स्तरका नै छन् । सुनाइ र बोलाइ भई आफूले देखेका, सुनेका र अनुभव गरेका कुराहरूलाई समेटी अभिव्यक्ति दिने प्रसङ्गमा उक्त कथाहरू सहयोगी साबित भएका छन् । कथाहरूमा प्रयोग भएका कतिपय शब्दहरू विद्यार्थीहरूको स्तर सुहाउँदा छैनन् । कथामा अत्यन्त सीमित मात्रामा उखानटुक्काको प्रयोग गरिएको हुनाले कथाको मध्यमबाट सिकाउन सकिने भाषिक सीप जति मात्रामा हुनुपर्ने त्यति सम्भव नभएको देखिन्छ । उद्देश्यअनुरूप नै कार्यकलापहरूको निर्धारण गरी सुनाइ, बोलाइ पढाइ र लेखाइ चारवटै भाषिक सीपहरूको समग्र विकासतर्फ कथाका पाठहरू अग्रसर देखिन्छ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधागत पाठहरूमा एकीकृत गरी व्याकरण शिक्षण गर्नुपर्ने आधुनिक धारणालाई अवलम्बन गरेको पाइन्छ । कथाहरू विद्यार्थीको उमेर, तह, क्षमता र रुचिअनुरूप नै देखिन्छन् । व्याकरण शिक्षणमा आगमन विधिलाई समावेश गरेको पाइन्छ ।

सङ्क्षिप्त शब्दसूची

उपप्रा.	:	उपप्राध्यापक
क्र.सं.	:	क्रम सङ्ख्या
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपा.शि.	:	नेपाली शिक्षण
प्रा.	:	प्राध्यापक
वि.सं.	:	विक्रम सम्वत्
सहप्रा.	:	सहप्राध्यापक

विषयसूची

पृष्ठ

सर्वाधिकार क
समुद्घोषण ख
शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र ग
स्वीकृति पत्र घ
कृतज्ञताज्ञापन ङ
शोधसार च
सङ्क्षिप्त शब्दसूची ज
विषयसूची झ

अध्याय एक

शोधपरिचय

पृष्ठभूमि १
समस्याकथन २
शोधको उद्देश्य ३
अध्ययनको सान्दर्भिकता /औचित्य ४
अध्ययनको सीमाङ्कन ४
शोधको रूपरेखा ५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

पूर्वकार्यको समीक्षा ६
कृतिहरूको समीक्षा ६
शोधपत्रको समीक्षा ७
सैद्धान्तिक परिचय १२

परिचय १२

कथाको परिचय र परिभाषा १३

कथाका तत्त्वहरू १५

विषयका आधारमा कथाको वर्गीकरण १७

सामाजिक कथा १७

ऐतिहासिक कथा १८

पौराणिक कथा १८

मनोवैज्ञानिक वा मनोविश्लेषणात्मक कथा १८

सामाजिक यथार्थवादी कथा १८

बालमनोवैज्ञानिक कथा १८

कथाविधा शिक्षणको आवश्यकता / महत्त्व १९

कथा विधा शिक्षणका विधिहरू १९

निष्कर्ष २१

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

प्रतिनिधि नमुना छनोट २२

सामग्री निर्माण २२

तथ्याङ्क सङ्कलन २३

प्राथमिक स्रोत २३

द्वितीयक स्रोत २३

अध्ययन प्रक्रिया २३

पुस्तकालयीय अध्ययन प्रक्रिया २३

तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण २४

अध्याय चार

पाठ्यक्रम अनुरूपताका दृष्टिले कथाको विश्लेषण

लोक कथा २५

नीतिकथा २५

पौराणिक कथा २६

ऐतिहासिक कथा २६

सामाजिक कथा २६

परिच्छेद पाँच

कथाको तत्त्वको आधारमा अध्ययन

संरचना आधारमा कथाहरूको विश्लेषण २८

अध्याय छ

भाषिक सीप, व्याकरण र शब्दभण्डारको अध्ययन

व्याकरणगत आधारमा कथाहरूको विश्लेषण ४६

शब्दभण्डारगत आधारमा कथाहरूको विश्लेषण ५१

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सारांश ५६

निष्कर्ष ५७

उपयोगिता ५८

शैक्षणिक प्रयोजन एवम् सुझाव ५९

भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू ५९

सन्दर्भसामग्री सूची ६१

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त